

2. Гой І.В. Підприємництво: Навч. посіб. / І.В. Гой, Т.П.Смелянська. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv
5. Оцінка бізнес – регулювання за рейтингом Дослід business [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://russian.hoingbusiness.org/data/exploteeconomies/ukraine/>

***Summary.** The current state of development of entrepreneurship in Lviv region is analyzed. The reasons that hinder the development of entrepreneurship and direction of their solution are discussed.*

***Key words:** enterprise, entrepreneurship, SMEs (small and medium business).*

УДК: 339.13.012.434

*Михальчишин Н.Л., к.е.н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»*

СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РИНКОВА ВЛАДА: СУТНІСТЬ ТА ВЗАЄМОВПЛИВИ

В статті розглядається сутність свободи підприємницької діяльності, ринкової влади суб'єктів господарювання, особливості їх прояву на товарних ринках, зокрема, особливості та засоби впливу ринкової влади на свободу підприємницької діяльності учасників ринкових відносин. Визначено зміст законодавчих, ринкових перешкод та перешкод владного характеру для вільного прийняття рішень суб'єктами господарювання.

***Ключові слова:** конкуренція, ринкова влада, свобода підприємницької діяльності, ринок, суб'єкт господарювання, конкуренційне законодавство.*

Постановка проблеми. Ринок, як економічне утворення, характеризується одночасним існуванням попиту та пропозиції на певне благо (товар, роботи, послуги). При цьому наявність пропозиції повинна супроводжуватись свободою підприємницької діяльності, як одного з необхідних факторів існування ринку загалом. З теорії галузевих ринків відомо, що більшість ринків відрізняються між собою за ступенем свободи підприємницької діяльності, тому в економічному середовищі паралельно можуть існувати регульовані та нерегульовані ринки, ринки цілком конкурентні та з обмеженою конкуренцією або й взагалі за відсутності конкуренції. Те, яким буде ринок, визначається ступенем ринкової влади, особливостями її прояву на ринку, взаємовпливами свободи підприємницької діяльності та ринкової влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свобода підприємницької діяльності, як один з принципів господарювання, досліджується Козачуком М.О. Як суспільний та правовий феномен аналізує свободу підприємницької діяльності Демінська А.А. Ринкова влада, як елемент впливу суб'єктів господарювання на ринки, досліджується Герасименко А.Г. За результатами аналізу останніх досліджень та публікацій виявлено, що поняття ринкова влада та свобода підприємницької діяльності потребують дослідження в контексті сутності взаємозв'язків та взаємовпливів.

Формулювання цілей статті. В дослідженні свободи підприємницької діяльності та ринкової влади в контексті ринкоутворюючих елементів основною метою є розкриття сутності понять, встановлення засобів їх взаємовпливів та виявлення перешкод для вільного прийняття рішень суб'єктами господарювання.

Виклад основного матеріалу. Поява та функціонування ринків пов'язується з існуванням ринкових учасників, діяльність яких за умови існування попиту формує той чи інший ринок. Самі ж ринкові учасники для пропонування на ринку певного блага повинні здійснювати підприємницьку діяльність щодо створення такого блага. Для забезпечення належних умов для підприємництва на законодавчому рівні визначено сутність свободи підприємницької діяльності. Так, відповідно до ст. 43 Господарського кодексу України підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом; особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами; перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом; здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування [1].

Відповідно свобода договору та свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, належать до загальних засад цивільного законодавства відповідно до положень Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) та до загальних принципів господарювання в Україні. Зокрема ст. 627 ЦКУ визначено, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦКУ, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. При цьому визначено, що у договорах за участю фізичної особи – споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів [8].

Свобода підприємницької діяльності може розумітися як суб'єктивне право та як принцип господарювання. Свобода підприємницької діяльності як суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки особи у сфері господарювання, що полягає у гарантованих Конституцією України та законами України можливостях вільно започаткувати (у т.ч. обирати сфери та види діяльності, організаційну форму господарювання, визначати зміст установчих документів), здійснювати (у т.ч. формувати програму діяльності, визначати партнерів, зокрема постачальників і споживачів продукції, що виробляється, та умови договорів, конкурувати, залучати різноманітні ресурси, в тому числі матеріально-технічні, фінансові та інші види ресурсів, використання яких не обмежено законом, установлювати ціни на продукцію та послуги відповідно до закону, наймати працівників, розпоряджатися прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом, самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, використовувати належну підприємцю частку валютної виручки на свій розсуд), змінювати (вид, характер, організаційну форму) та припиняти підприємницьку діяльність [2; 5].

Таким чином, якщо ринковий учасник наділений свободою підприємницької діяльності, то всі управлінські рішення щодо його поведінки на ринку будуть прийматись ним самостійно, з врахуванням свого внутрішнього підприємницького потенціалу та ринкових умов, в яких він функціонує. За таких обставин в разі досягнення успіху ринкові учасники отримуватимуть винагороду у вигляді очікуваних прибутків, а вразі невдач – стимули до покращення власної діяльності, оптимізації витрат, удосконалення системи управління, перепрофілювання діяльності. Отже, свобода підприємницької діяльності є основним засобом виживання на ринку, забезпеченням адаптації ринкового учасника до змін у зовнішньому середовищі.

За результатами аналізу сутності свободи підприємницької діяльності можна дійти висновку, що це вільне прийняття рішень щодо будь-яких складових цієї діяльно-

сті. Якщо досліджувати перешкоди для вільного прийняття рішень, то їх можна розділити на законодавчі, ринкові та перешкоди владного характеру. Так, на законодавчому рівні визначено порядок утворення юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, встановлено вимоги доступу до ведення діяльності на певних ринках, зокрема, через систему ліцензування підприємницької діяльності, стандартизацію та сертифікацію, систему дозволів, тендерів тощо. При цьому законодавчі перешкоди мають відношення до всіх учасників на певному ринку, що визначає однакові умови доступу до конкретного ринку.

Цілком зворотна по відношенню до законодавчих є характеристика ринкових перешкод, які породжуються самим ринком через поведінку конкретних ринкових учасників. Такою ринковою перешкодою для вільного прийняття рішень є ринкова влада, якою в різному ступені можуть володіти ринкові учасники.

Так, ринкова (монополярна) влада – це здатність суб'єкта господарювання (групи суб'єктів господарювання) визначати чи суттєво впливати на умови обороту товару на ринку, не допускати, усувати, обмежувати конкуренцію, зокрема підвищувати ціну та підтримувати її понад рівень ціни, що існував би за умов значної конкуренції [7].

Ознаками ринкової влади є:

- здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання, який (які) не є єдиним (єдиними) виробником (постачальником) відповідного товару (товарної групи), диктувати свої умови при продажу товару (товарної групи), укладенні договору про поставки, нав'язувати споживачу невідгідні умови;
- здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання шляхом монополізації ринку постачання виробничих ресурсів обмежувати конкуренцію, витіснити з ринку інших підприємців, які виробляють відповідні товари (товарні групи) із застосуванням цих виробничих ресурсів, або створювати бар'єри вступу на ринок;
- здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання скорочувати або обмежувати випуск товарів (товарних груп) і постачання їх на ринок збуту з метою отримання однобічної користі при купівлі або продажу товарів (товарних груп), при укладанні договорів і угод про постачання товарів (товарних груп), а інші суб'єкти господарювання, які є його конкурентами, не здатні компенсувати утворений дефіцит товарів (товарних груп);
- здатність суб'єкта (суб'єктів) господарювання підвищувати ціни на товари і підтримувати їх на рівні, що перевищує рівень, обумовлений конкуренцією на ринку [7].

Як додаткові ознаки наявності ринкової влади також розглядаються: високий рівень концентрації ринку; високі бар'єри вступу на ринок потенційних конкурентів; суттєва кількісна перевага частки суб'єкта (суб'єктів) господарювання над частками інших конкурентів за умов стабільності структури ринку протягом тривалого періоду; значні частки суб'єкта господарювання на вертикально суміжних ринках (ресурсів, транспортних послуг, торговельних послуг, рекламних послуг тощо) та територіально суміжних ринках; наявність у об'єкта аналізу особливих прав, повноважень, пільг тощо [7].

З вище зазначеного випливає, що в разі наявності хоча б мінімальної ринкової влади в конкретного суб'єкта на ринку обмежуватиметься воля у прийнятті рішень інших суб'єктів на ринку і таким чином створюватимуться перешкоди для свободи підприємницької діяльності. З метою захисту конкуренції на ринку, що впливатиме і на свободу підприємницької діяльності на законодавчому рівні, визначено дії суб'єктів господарювання, які вважаються порушеннями конкурентного законо-

давства. До таких дій у відповідності до Закону України «Про захист економічної конкуренції» [3] та Закону України «Про недобросовісну конкуренцію» [4] належать антиконкурентні узгоджені дії, зловживання монополюним (домінуючим) становищем, обмежувальна діяльність, дискримінація конкурентів суб'єктами господарювання, економічна концентрація, недобросовісна конкуренція тощо. Більшість із зазначених порушень конкурентного законодавства реалізують суб'єкти господарювання, що володіють ринковою владою.

Так, на вільний вибір постачальника і споживачів продукції як складової свободи підприємницької діяльності впливає вчинення антиконкурентних узгоджених дій у вигляді розподілу ринків чи джерел постачання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи придбання, за колом продавців, покупців або споживачів чи за іншими ознаками; вчинення зловживання монополюним (домінуючим) становищем у вигляді часткової або повної відмови від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації чи придбання; обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям.

Вільне входження на ринок та вихід з нього ускладнюється створенням перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання (одна з дій вчинення зловживання монополюним (домінуючим) становищем) усуненням з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців; спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів (антиконкурентні узгоджені дії).

Свобода договору обмежується через застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить останніх у не вигідне становище в конкуренції; укладення угод за умови прийняття іншими суб'єктами господарювання додаткових зобов'язань, які за своїм змістом або згідно з торговими та іншими чесними звичаями в підприємницькій діяльності не стосуються предмета цих угод (дії зловживання монополюним (домінуючим) становищем та антиконкурентні узгоджені дії).

Вільне конкурування та досягнення рівня конкурентоспроможності, що відповідатиме успішності та внутрішньому потенціалу ринкового учасника обмежується через суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин (дії зловживання монополюним (домінуючим) становищем та антиконкурентні узгоджені дії); створення перешкод суб'єктам господарювання (підприємцям) у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції, що є одним із способів вчинення недобросовісної конкуренції.

Безпосередньо на свободу підприємницької діяльності впливає дискримінація через створення перешкод у господарській діяльності конкурентів суб'єктами господарювання, що мають значно більший ринковий вплив порівняно з малими або середніми підприємцями, які є їх конкурентами; економічна концентрація, яка може вчинятись у вигляді набуття контролю одним або кількома суб'єктами господарювання над одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання, а саме: вирішального впливу однієї чи декількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб [6] тощо.

В конкурентному законодавстві визначено зміст антиконкурентних дій органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, які не можуть відноситись ні до ринкових, ні до законодав-

чих перешкод для свободи підприємницької діяльності. Це так звані перешкоди владного характеру, які, як правило, впливають на вільне входження на ринок, вільне прийняття управлінських рішень щодо розвитку ринкових учасників, свободи укладення договорів, вільний вибір постачальників та споживачів тощо. До таких владних перешкод відноситься заборона створенню нових підприємств, встановлення обмежень на здійснення окремих видів діяльності, пряме примушення суб'єктів господарювання до вступу в асоціації, концерни; пряме або опосередковане примушення суб'єктів господарювання до пріоритетного укладення договорів, першочергової поставки товарів певному колу споживачів чи першочергового їх придбання у певних продавців тощо.

Враховуючи положення конкурентного законодавства суб'єкти господарювання, які прагнуть захистити свободу підприємницької діяльності на конкретному ринку, наділені правом звернення до компетентних відомств із заявами про вчинення порушень конкурентного законодавства. Таким чином реалізується принцип впливу конкуренції на монополію, наслідком чого є створення конкурентного тиску на ринкових учасників, що реалізують ринкову владу і перетворення в такий спосіб ринків з ознаками монополізації в конкурентні ринки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження проблем прояву ринкової влади та виявлення механізмів її обмеження дасть змогу забезпечити свободу підприємницької діяльності, створити сприятливі умови для розвитку ринків, зокрема, через усунення законодавчих, ринкових перешкод та перешкод владного характеру. Використання суб'єктами господарювання методів захисту від антиконкурентної поведінки інших ринкових учасників та розроблення державних та ринкових методів запобігання її проявам є одним із засобів гарантування свободи підприємництва.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 року (із змінами та доповненнями станом на 02.03.2014 р.) [Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
2. Демінська А.А. Принцип свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом [Електронний ресурс] / А.А. Демінська// Незалежне опозиційне видання «Стопком» – 2010// Режим доступу: http://www.100p.com.ua/vlada_zakonu/pryncyp-swobody_pid_oji_dijalnosti.html.
3. Закон України «Про захист економічної конкуренції» № 2210-III від 11 січня 2001 року (зі змінами та доповненнями станом на 11.08.2013) [Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/page>.
4. Закон України «Про недобросовісну конкуренцію» від 7 червня 1996 року № 236/96-ВР (зі змінами та доповненнями станом на 13.01.2009 р.) [Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
5. Козачук М.О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України(дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук) [Електронний ресурс] / М.О. Козачук// Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011// Режим доступу: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/8152.html>.
6. Методика визначення відносин контролю, затверджена розпорядженням Антимонопольного комітету України від 24 грудня 2002 р. №397-р.[Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
7. Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» № 49-р від 5 березня 2002 року [Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року (зі змінами та доповненнями станом на 11.02.2014 р.) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>.

Summary. *In the article contents of freedom of the entrepreneurial activity, market power of the subjects of manage, feature of its display on commodity markets, in particular, to influence and facilities market power to the freedom of entrepreneurial activity of participants of the market relations. The content of legislative, market barriers and barriers of the state power for free adopt decisions subject of manage are determined in the article.*

Key words: *competition, market power, freedom of entrepreneurial activity, market, subject of manage, competition legislation.*

УДК 338.22(477)

Мозолюк Н.І., старший викладач Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА СТРАТЕГІЧНУ ЗАХИЩЕНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто зв'язок між стратегічною захищеністю підприємства й економічною безпекою держави. Проведено оцінювання показників економічної безпеки держави протягом 2005-2013 рр. та охарактеризовано їх вплив на стратегічну захищеність підприємства.

Ключові слова: *стратегічна захищеність, економічна безпека, види безпеки, показники економічної безпеки.*

Стратегічна захищеність підприємства в ринкових умовах означає його стабільність, конкурентоздатність, платоспроможність, життєздатність.

Дослідженню проблем ефективного управління підприємством і пошукам шляхів його ефективного функціонування присвячені численні праці сучасних авторів [10-12]. Нові управлінські підходи до функціонування підприємств також розглядаються у працях [16; 22].

Проте сучасні економічні умови характеризуються стійкою нестабільністю, постійними сплесками економічних криз, які стають все більш затяжними й глобальними. Перед підприємствами постають проблеми захищеності своєї господарської діяльності, причому у стратегічному плані, тобто мається на увазі не лише господарська діяльність у теперішніх умовах забезпечення підприємства ресурсами, кадрами, ринками збуту, але й розуміння своєї перспективи як господарської одиниці у довготривалому періоді. А вже періоду, коли суб'єкт господарювання впевнений у своєму завтрашньому становищі, практично немає. Сучасні нестійкі економічні реалії, які досить небезпечні для підприємств, стають перманентними.

Проблеми пошуку способів збереження надійних і безпечних у господарському розумінні умов ведення бізнесу, в яких підприємство могло б функціонувати, відповідаючи певним умовам захищеності свого господарського становища і маючи відповідний рівень захисту своєї діяльності як суб'єкта господарювання, стають важливими.

Дедалі частіше успішне функціонування підприємства пов'язують зі станом його безпеки, тобто захищеності та відповідним рівнем цього показника. На сьогоднішній день найбільш розробленим напрямом у сфері безпеки функціонування підприємства залишається економічна безпека, про що свідчить значна кількість праць науковців. Проте підприємства піддаються негативному впливу не лише у сфері економічної безпеки.